

คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสังคมไทย: บทบาทและการดำรงอยู่

The Belief of Phra Raung in Thai Society: The Role and Existence

มนรดา ศิลปบรรเลง (Manarada Silapabanleng)¹

ภารดี มหาขันธ์ (Paradee Mahakhan)²

เยาวลักษณ์ แสงจันทร์ (Yawalak Saengchan)³

Received: January 10, 2019

Revised: March 11, 2019

Accepted: March 29, 2019

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสังคมไทย: บทบาทและการดำรงอยู่ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องวีรบุรุษทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในสังคมไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการและแบบเรื่องของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสังคมไทย และนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์บทบาทและการดำรงอยู่ของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสังคมไทย เป็นการศึกษาโดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน

¹ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Doctor of Philosophy Program in Thai Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Burapha University

² สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Thai Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Burapha University

³ ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Department of Thai Language, Faculty of Humanities and Social Sciences, Burapha University

(Mix methods) ศาสตร์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ คติชนวิทยา มานุษยวิทยา ศิลปกรรม โบราณคดี โดยเก็บข้อมูลและเรียบเรียงตามแบบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า คติความเชื่อเรื่องพระร่วงมีพัฒนาการมาจากการเขียนประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะเป็น เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ จนเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการสร้างสรรควรรณกรรมมุขปาฐะ ประจำถิ่นอีกหลายสำนวนในเวลาต่อมา คติความเชื่อเรื่องพระร่วงมีบทบาททั้งในฐานะ ของตำนานบุคคลและตำนานเมือง บทบาททางศีลธรรมและจริยธรรม และบทบาททาง ศิลปกรรมอันเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ คติความเชื่อ เรื่องพระร่วงจึงเป็นมโนสำนึกเกี่ยวกับวีรบุรุษเรื่องสำคัญที่ดำรงอยู่ได้เรื่อยมาในรูปแบบ ของชื่อบ้านนามเมือง สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นเครื่องพึ่งพา ทางจิตใจของผู้คนและชุมชนยามประสบปัญหา ทั้งยังมีประโยชน์ต่อการจัดการพื้นที่ และชุมชนให้รองรับกับความคิดเรื่องเศรษฐกิจสร้างสรรค์

คำสำคัญ: คติความเชื่อ, พระร่วง, บทบาท, การดำรงอยู่

Abstract

This research aims to study the development in the belief of Phra raung, one of historical, cultural Thai heros. It focuses on the study of the role and existence of the belief in Thai society. He reflects the interactions that affect the social and cultural life. The information collected from the beliefs in Phra Raung, written in history, and the narrative of the poetry found in the lower northern region. The study indicated that the belief in Phra Raung has evolved from historical narrative or semi-narrative. Then it inspires the creation of many more local oral legends. Phra Raung has a role on both a legendary person and a city legend. It also has role on Behavior and ethics. It has artistic role which has inspired the creation of various arts. The belief in Phra Ruang is a consciousness about the heroic importance that exists in the form of the name of the city, historical landmarks and environment to be a spiritual anchor of the people and the community.

It also benefits the management of the area and the community to support the idea of creative economy.

Keywords: The Belief, Phra Raung, Role, Existence

บทนำ

“พระร่วง” เป็นคำเรียกกษัตริย์ทุกพระองค์ของรัฐสุโขทัยและเป็นที่มาของการกล่าวเรียกชื่อราชวงศ์พระร่วง ที่มีบทบาทความสำคัญด้วยการสร้างโลกทัศน์ใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ปรากฏในงานเขียนประวัติศาสตร์ประเภทต่าง ๆ อาทิ พระราชพงศาวดารเหนือ ซึ่งชำระขึ้นจากการรวบรวมเรื่องราวตำนานพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับรัฐและกษัตริย์ที่มีมาก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ และดำเนินเรื่อยมาแม้เมื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศเป็นประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2475 เรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระร่วงและรัฐสุโขทัยดินแดนแห่งอุดมคติจึงแพร่ขยายกลายเป็นสำนึกรับรู้ของคนในสังคมไทย และพื้นที่ที่ปรากฏการแพร่กระจายของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งทางด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ ภาษา และวรรณคดี รวมถึงการศึกษาด้านคติชนวิทยา ทำให้เรื่องราวของ “พระร่วง” แพร่หลายขยายเป็นวงกว้างอยู่ในหมู่ประชาชนกลายเป็นวีรบุรุษในทางประวัติศาสตร์ (History hero) ต้นแบบผู้นำที่มีความเสียสละ และใช้ความสามารถทางปัญญาในการแก้ไขปัญหาเพื่อการรวมศูนย์อำนาจรัฐชาติควบคู่ไปกับการเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรม (Cultural hero) ที่ทำให้เกิดแบบแผนทางพฤติกรรมเป็นกรอบกติกาในการดำเนินชีวิตจริงโลงอัตวิสัยให้รู้ผิดรู้ชอบ รวมถึงข้อปฏิบัติ จารีต และประเพณีของคนในพื้นที่จังหวัดสุโขทัยและจังหวัดใกล้เคียง

เรื่องเล่าจำนวนมากถูกนำไปผูกโยงกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดีและหลักฐานทางภูมิโนเวศน์ ทำให้เกิดตำนานประจำถิ่น (Mythical legend) รับรู้และจำจดในฐานะบุคคลที่แฝงไปด้วยพลังที่มีอำนาจพิเศษเกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และอิทธิฤทธิ์ความสามารถเหนือผู้คน จนกลายเป็นพลังแห่งความเลื่อมใสศรัทธาที่แพร่หลาย ทำให้พระร่วงกลายเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจต่อคนในถิ่น พระร่วงจึงถูกรับรู้ในฐานะของบุคคลกึ่งเทพปรภณณ์ท้องถิ่นผู้มีอำนาจบันดาลสิ่งพิเศษที่สำแดงคุณวิเศษตามประสงค์

หลายทศวรรษที่ผ่านมาความพยายามในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับ พระร่วง วีรบุรุษผู้ที่อาจเคยมีตัวตนจริงหรือไม่ ในตำนานได้รับความสนใจและพยายามหาคำตอบด้วยกระบวนการวิจัยอย่างสืบเนื่อง โดยเฉพาะการวิเคราะห์เรื่องราวของ พระร่วงที่ปรากฏในวรรณกรรมลายลักษณ์และวรรณกรรมมุขปาฐะที่รวบรวมและสร้างขึ้นจากกลุ่มชนชั้นนำ ปัญญาชนและรัฐเพื่อที่จะอธิบายแนวคิดทางการเมืองและนโยบายในการสร้างรัฐชาติที่ปรากฏผ่านงานวรรณกรรมรูปแบบต่าง ๆ เป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม เรื่องราวของพระร่วงที่ถูกผลิตซ้ำจนกลายสำนักอันเหนียวแน่นของคนในถิ่น จนนำไปผูกโยงกับสถานที่ที่มีความแตกต่างกันออกไปด้วยเป็นเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับคนและพื้นที่ในลักษณะของผู้นำที่สร้างประโยชน์ให้กับผู้คน สังคม และชุมชน ดังปรากฏมุขปาฐะเกี่ยวกับพระร่วงในนิทาน และวรรณกรรมพื้นบ้านของสุโขทัยและพื้นที่ใกล้เคียงที่มีมักจะกล่าวถึงพระร่วงผู้ให้คุณประโยชน์และโทษทัณฑ์ จนกลายเป็นระเบียบปฏิบัติย่อย ๆ แก่ท้องถิ่นที่อาจไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร เนื่องจากการหาความจริงจากสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยยึดโยงจากตำนาน หรือคำบอกเล่าของคนท้องถิ่น ถูกจัดเป็นข้อมูลหตุยภูมิเปรียบดังสภาวะไร้ผู้นำนักทางวิชาการ

การหาคำตอบเรื่องราวของพระร่วงที่ปรากฏขึ้นในสังคมถิ่นแบบหลากหลายมิติที่มีความเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลา จะทำให้มองเห็นปรากฏการณ์ของคนและสังคมอันเป็นผลจากวัฒนธรรมทางความคิดของผู้คนที่ถูกนิยามว่าคนท้องถิ่น ที่ยอมรับและนำมาสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและชุมชนถึงการบูรณาการชุดความรู้เรื่องพระร่วงเพื่อประโยชน์ในระดับชาติและท้องถิ่น ประเด็นดังกล่าวนี้เองทำให้นำไปสู่ความคับข้องด้านความประจักษ์ทางวิชาการที่ว่า คติความเชื่อเกี่ยวกับพระร่วงที่มีพัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับของสังคมไทยและท้องถิ่นได้อย่างไรท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการและจำแนกแบบเรื่องเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่ปรากฏในสังคมไทย
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทและการดำรงอยู่ของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสังคมไทย

การทบทวนวรรณกรรม

หลักฐานที่กล่าวถึงพระร่วงอย่างเป็นระบบเริ่มขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์โดยการจัดให้มีการรวบรวมเรื่องราว นิทาน ตำนานของหัวเมืองทางเหนือในพงศาวดารเหนือ เป็นพงศาวดารสำคัญในชนชั้นนำสยาม และเริ่มเป็นที่สนใจอีกครั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระอิสริยยศเป็นพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ในปี พ.ศ. 2450 เสด็จประพาสสมณชลยาชีพ พระองค์ทรงเขียนบันทึกการเดินทางที่จัดพิมพ์ภายหลังชื่อ เทียบเมืองพระร่วง ซึ่งรวบรวมเนื้อหาวิเคราะห์และตีความเชิงประวัติศาสตร์ โบราณคดีเล่มแรกที่เป็นการค้นคว้าหลักฐานเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องพระร่วงอย่างเป็นระบบ

งานวิจัยของนักวิชาการภายใต้การศึกษาที่เป็นการรวบรวมสาระเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องพระร่วง คือ การรวบรวมนิทานท้องถิ่นกว่า 60 เรื่องในงานวิจัยเรื่อง นิทานพื้นบ้านของท้องถิ่นสุโขทัยและบริเวณโดยรอบ (2522) โดยศูนย์สุโขทัยศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก ที่ซึ่งปรากฏพบการเล่าตำนานนิทานเรื่องพระร่วงในสำนวนต่าง ๆ มากที่สุด แม้ว่าการรวบรวมนิทานพื้นบ้านครั้งนี้จะมีได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการค้นคว้าวิจัยแต่อย่างใด แต่ก็เป็นกรรวบรวมเรื่องเล่าจากคนท้องถิ่นที่สมบูรณ์ที่สุดเพื่อให้คนชั้นหลังได้ทำการศึกษาค้นคว้าต่อไป ขณะที่สมศรี ชัยวนิชยา (2536) ได้รวบรวมและวิเคราะห์ไว้ในคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2325-2468) โดยใช้กระบวนการวิจัยทางประวัติศาสตร์ และนำเสนอพระร่วงในฐานะของวีรบุรุษในอุดมคติที่มีเป็นภาพแทนที่ปรากฏในงานเขียนประวัติศาสตร์หรืออธิบายอดีต เพื่อแสดงสำนึกร่วมกันของคนในชาติ โดยเมื่อพิจารณาเนื้อหาสาระผ่านมิติเวลาที่แตกต่างกันทำให้ภาวะแวดล้อมและสถานะของผู้เขียนปรากฏเด่นชัดในงานเขียนเรื่องพระร่วงที่แตกต่างกันออกไป

กระนั้นดุชนิพนธ์เรื่องพระร่วงจากวรรณกรรมมุขปาฐะสู่วรรณกรรมลายลักษณ์: ฉบับพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2558) โดย Truong Thi Hang ที่ใช้กระบวนการวิจัยทางภาษาและวรรณกรรมในการศึกษาพัฒนาการด้านองค์ประกอบของวรรณกรรม รวมถึงอัตลักษณ์ของพระร่วงที่ปรากฏในงานวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ โดยใช้ข้อมูลเกี่ยวกับพระร่วงที่ปรากฏในวรรณกรรมลายลักษณ์เท่านั้น กระบวนการศึกษาใกล้เคียงกับงานวิจัยระดับมหาดบัณฑิตของประจักษ์

สายแสง (2516) เรื่อง วรรณกรรมจากตำบลศรีมัส จังหวัดสุโขทัย ที่รวบรวมนิทาน ตำนาน เรื่องเล่าของคนในท้องถิ่น ได้นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องพระร่วง ผู้มีจริยธรรมที่มีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนา แม้การเล่าเรื่องให้สนุกขบขันนั้น บางครั้งใช้ถ้อยคำหยาบโลนหรือบิดเบือนเรื่องจากความจริง แต่ทว่าเรื่องเหล่านี้ก็มี คติธรรมแฝงอยู่ นอกจากความเพลิดเพลินยังมีสาระอันก่อให้เกิดความเข้าใจต่อ เพื่อนมนุษย์ และภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

คติความเชื่อเรื่องพระร่วงซึ่งเป็นชุดเรื่องเล่าที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราว ทางประวัติศาสตร์ชาติและท้องถิ่น จึงเป็นที่สนใจต่อกระบวนการศึกษามาตั้งแต่อดีต ที่อยู่กำจัดพรหมแดนความรู้ทางประวัติศาสตร์ วรรณกรรมเท่านั้น กระนั้นผู้วิจัยเห็นว่า คติความเชื่อเรื่องพระร่วงมีความหลากหลายในสังคม ควรค่าแก่การศึกษาด้านพัฒนาการ และแนวคิดเรื่องพระร่วง และรัฐในอุดมคติที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ตำนาน พงศาวดาร นิทานพื้นบ้าน นาฏยดุริยางคศิลป์ สภาพแวดล้อม ท้องถิ่น ที่สะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับพระร่วงอันมีผลกระทบต่อสังคม ที่จะสะท้อนผ่านความคิดและสังคมวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นนั้นที่ยังไม่เคยมีผู้ใด ศึกษามาก่อน

วิธีการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นงานนิพนธ์ที่ผู้วิจัยใช้รูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ตามวิธีวิจัย เชิงคุณภาพ (Quality research) โดยอาศัยระเบียบวิธีแบบผสมผสาน (Mix methods) อันประกอบด้วยระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ (Historical methods) เป็นพื้นฐาน ในการสืบค้นและเรียบเรียงข้อมูล ด้วยการรวบรวมเอกสารขั้นต้นและเอกสารชั้นรอง (Documentary research) เพื่อแสดงให้เห็นถึงเรื่องราวของพระร่วงที่ปรากฏใน วรรณกรรมลายลักษณ์และข้อความข้อมูลตามมิติของเวลาที่แตกต่างกัน ระเบียบวิธีวิจัย ทางคติชนวิทยา (Folklore) เพื่อที่จะวิเคราะห์แบบเรื่องของตำนาน บทบาทของ คติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่มีปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อกลุ่มคนและสังคม ทั้งนี้ผู้เขียนอาศัย วิธีการสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วมในลักษณะทางการและกึ่งทางการกับผู้เชี่ยวชาญและ ชาวบ้านที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ประกอบการวิพากษ์หลักฐาน วิเคราะห์และตีความข้อมูล ด้วยกระบวนการบูรณาการความรู้เดิมเพื่อสร้างมุมมองและองค์ความรู้ใหม่

ผลการวิจัย

พัฒนาการและจำแนกแบบเรื่องของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่ปรากฏในสังคมไทย

คติความเชื่อเรื่องพระร่วงเป็นชุดความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลสำคัญอันมีความเกี่ยวข้องกับรัฐโบราณที่ปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 และยังคงถูกถ่ายทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2559) พัฒนาการของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในเบื้องต้นถูกบันทึกขึ้นเพื่อที่จะอธิบายถึงผู้นำที่มีความสัมพันธ์กับผู้ก่อตั้งรัฐล้านนา จนกลายเป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์รัฐโบราณและราชวงศ์ของอาณาจักรทางตอนเหนือ ด้วยการบันทึกลงบนแผ่นศิลาจารึก ต่อมาเมื่อมีนวัตกรรมการบันทึกลงบนใบลานและสมุดไทยตามลำดับในราวพุทธศตวรรษที่ 23-25 ซึ่งจัดเป็นช่วงเวลาที่คติความเชื่อเรื่องพระร่วงปรากฏในสังคมไทยมากที่สุด คติความเชื่อเรื่องพระร่วงจึงเป็นส่วนหนึ่งของการอธิบายความเป็นมาของบ้านเมืองประเภทตำนานที่ได้จากมุขปาฐะภายในพื้นที่ อาทิจ การชำระ ตัดเติม และพัฒนาสาระเรื่องเล่าที่อ้างอิงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีต่าง ๆ รวมเรียก พงศาวดารเหนือได้ ที่ได้รับอิทธิพลจากการจากเผยแพร่ข้อความที่ปรากฏบนจารึก พงศาวดารต่างชาติ หรือคำให้การของเชลยอยุธยาที่ค้นพบในเวลาต่อมาให้มีความน่าเชื่อถือ เพื่อให้กลุ่มชนชั้นนำได้ศึกษาประวัติศาสตร์และรู้จักความเป็นมาของแว่นแคว้นบ้านเมือง กระนั้นเมื่อการเผยแพร่ชุดความรู้ต่าง ๆ ได้ถูกชำระและตีพิมพ์เผยแพร่ให้เป็นสาธารณะ ชนชั้นนำได้คัดสรรเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระร่วง เพื่อใช้เป็นชุดเรื่องเล่าที่สร้างความตระหนักรู้เรื่องประวัติศาสตร์และคุณลักษณะผู้นำ ด้วยกลวิธีการนำเสนอผ่านวรรณกรรมในลักษณะต่าง ๆ ทั้งร้อยแก้ว ลิลิต กลอนเสภาและกลอนบทละคร จนกระทั่งปรากฏอยู่ในแบบเรียนภาษาไทยสำหรับชั้นประถมศึกษาภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

กระนั้นเรื่องเล่าเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่ปรากฏตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา กลับถูกรับรู้อย่างแพร่หลายขึ้นและมีได้จำเพาะอยู่ในรูปแบบของหลักฐานโบราณคดีและเอกสารลายลักษณ์เท่านั้น เนื่องจากมุขปาฐะฉบับคนท้องถิ่นที่คงผลิตซ้ำจากรุ่นสู่รุ่น อันถูกบันทึกจากนักคติชนวิทยาสะท้อนให้เห็นถึงตำนานคติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่ถูกพันกับความเป็นพื้นที่แห่งอดีตอย่างแน่นแฟ้น โดยมีชุดข้อมูลหลัก ได้แก่ บทละครพระร่วงในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เผยแพร่ผ่านแบบเรียน

ภาษาไทย ที่สร้างสรรค์คติความเชื่อในลักษณะนิทาน ตำนาน เรื่องเล่า กลับถูกรับรู้
อยู่อย่างสืบเนื่องภายในพื้นที่จังหวัดภาคเหนือตอนล่างผ่านวรรณกรรมมุขปาฐะที่
ถ่ายทอดกันในถิ่นด้วยการบอกเล่า เรื่องเล่าเหล่านี้จึงมีสำนวนหลากหลาย ไม่ตายตัว
ต่อมาเมื่อนักวิชาการด้านภาษาและคติชนวิทยามีความสนใจ จึงได้ถูกบันทึกขึ้นเป็น
ข้อมูลลายลักษณ์ ที่แม้ไม่สามารถระบุช่วงเวลาของการเริ่มแพร่กระจายแต่ละชุดข้อมูล
ได้อย่างชัดเจน กอปรกับแวดวงวิชาการมองว่า สารเหล่านี้เป็นเรื่องเล่าที่ขัดแย้งกับ
ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ กระนั้นเรื่องเล่าเหล่านี้กลับมีความเชื่อมโยงกับสถานที่
สำคัญในถิ่นได้อย่างกลมกลืน เพื่อรองรับความน่าเชื่อถือของเรื่องเล่าทั้งสิ้น

นิทาน ตำนาน และเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระร่วงที่มีหลายสำนวนนั้น ปรากฏทั้ง
เนื้อความที่มีลักษณะร่วมและต่างกันไปมีปัจจัยหลักคือพฤติกรรมของพระร่วง ผู้วิจัย
จึงประยุกต์วิธีการศึกษา “พฤติกรรมของหลักตัวละคร” อันเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
โครงสร้างนิทานของวลาดิมีร์ พรอพพ์ (Vladimir Propp) (ศิริภรณ์ ณ ถลาง, 2548,
หน้า 79) เพื่อที่จะทำความเข้าใจถึงนัยทางการนำเสนอของคติความเชื่อเรื่องพระร่วง
เนื่องจากสำนวนเรื่องเล่าเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องพระร่วงมักจะมีเนื้อความสมบูรณ์
ในตัว และสามารถนำไปเล่าได้โดยอิสระ ไม่ต้องอาศัยความหมายหรือเนื้อเรื่องอื่นใดอีก
(ประคอง นิมมานเหมินท์, 2543, หน้า 53) โดยมีแบบเรื่อง 4 ตอน ดังนี้

พระร่วงเป็นผู้มีกำเนิดผิดปกติ โดยพบลักษณะการกำเนิดของพระร่วงจำนวน
5 ลักษณะ คือ กำเนิดจากกษัตริย์กับนางนาค, กำเนิดกับกษัตริย์กับนางผีเสื้อ, กำเนิด
จากกษัตริย์กับเทพธิดา, กำเนิดจากผู้นำและกำเนิดจากบุคคลสำคัญพระร่วง พระร่วง
มีวีรกรรมใช้สติปัญญาและแสดงปาฏิหาริย์ เป็นช่วงเวลาที่ตัวละครหลักค่อย ๆ เจริญวัย
และได้แสดงคุณลักษณะพิเศษที่เกิดขึ้นโดยอัศจรรย์ พระร่วงถูกยอมรับและครองราชย์
รวมถึงการสิ้นชีวิตและความคาดหวังเรื่องการกลับมาในอนาคตของตัวละครพระร่วง
อันเป็นลักษณะแบบเรื่องของตำนานวีรบุรุษ (Myth of cultural hero) ที่พบมาก
ในตำนานปรัมปราไทย-ไท และมีได้แตกเรื่องไปเป็นสำนวนเรื่องเล่าหรือนิทานประจำถิ่น
เรื่องอื่น ๆ เพราะโครงเรื่องกล่าวถึงตัวตนและบุคคลสำคัญของเรื่องอย่างชัดเจนควบคู่
กับสถานที่ของเรื่องเล่าที่สามารถอ้างอิงได้แน่ชัด กระนั้นความนิยมของเรื่องเล่า
ประจำถิ่นอย่างพระร่วงนี้ก็กลับแตกเรื่องออกไปในลักษณะของเกร็ดเรื่องขนาดสั้น ที่เล่าเรื่อง
“พระร่วงกับท้องถิ่น” ที่แสดงพฤติกรรมทั้งดีและร้าย ซึ่งต่างจากตำนานวีรบุรุษสำนวน

อื่น ๆ เช่น การสาปแช่งให้เกิดความแห้งแล้งหรือ การฟันดาบลงระหว่างช่องเขา เพื่อให้เกิดเป็นทางน้ำสำคัญเพื่อหล่อเลี้ยงเมือง เป็นต้น

บทบาทของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสังคมไทย

พัฒนาการและความแพร่หลายของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในส่วนของเนื้อหา และรูปแบบที่หลากหลาย ไม่เพียงแต่ทำให้มองเห็นลักษณะโครงเรื่องนำเสนอชีวิตของ วีรบุรุษ (Life of heroes) เท่านั้น แต่การแพร่กระจายของคติความเชื่อเรื่องพระร่วง ในช่วงเวลาต่าง ๆ ในสังคมไทยยังเป็นภาพแสดงถึงการผนวกความเชื่อนั้น ๆ ให้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

บทบาทของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในฐานะตำนานบุคคลและตำนานเมือง

ตำนานพระร่วงฉบับท้องถิ่นที่นำเสนอภาพลักษณ์ของพระร่วงที่มีชีวิตชีวามีการแสดงออกทางอารมณ์เช่นเดียวกับคนธรรมดา มีข้อผิดพลาดในชีวิต แต่มีบุญญาธิการเหนือมนุษย์ที่สามารถบันดาลให้เกิดทั้งประโยชน์และโทษต่อชุมชน ทำให้พระร่วงฉบับนี้เป็นพระร่วงที่อยู่เฉพาะถิ่น มีความผูกพันแน่นแฟ้นกับถิ่นเพราะเป็นคติความเชื่อที่ผลักดันให้ชุมชนมีตัวตน แม้จะขัดแย้งกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ การเคลื่อนไหวของพระร่วงในเรื่องเล่าฉบับท้องถิ่นยังเป็นกระบวนการสร้างจินตภาพทางสังคมด้วยสาระของเรื่องพระร่วงวิงวาวและถนนพระร่วง ที่เป็นการบอกภูมิอาณาเขตที่มีการแพร่กระจายของคติความเชื่อเรื่องพระร่วง

พรมแดนทางวัฒนธรรมที่เคยมีก่อนการแบ่งอาณาเขตทางการปกครองส่วนท้องถิ่นยังประจักษ์ชัดผ่านตำนานเรื่องเล่าเช่นนี้ เป็นวิธีการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันอย่างง่าย ๆ ด้วยการยกพระร่วงเป็น “บรรพบุรุษของท้องถิ่น” ที่เห็นได้ชัดจากพื้นที่ตำบลสารจิตรที่มีการบอกเล่าเรื่องราวความผูกพันระหว่างพระร่วงกับสตรีในหมู่บ้าน จนทำให้เกิดเรื่องเล่าที่แสดงอาณาเขตของชุมชนที่ปัจจุบันถูกแยกออกด้วยหมู่บ้านและตำบลที่อยู่ภายใต้การปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันด้วยความร่วมด้านความเชื่อ เช่นเดียวกับพื้นที่ตำบลนครชุมและนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ที่มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระร่วงก่อนการสถาปนารัฐสุโขทัย ทำให้พื้นที่ที่อยู่ห่างไกลกันมีความสัมพันธ์ต่อบุคคลทางความเชื่อและประวัติศาสตร์

ความเป็นหนึ่งเดียวกันของคติความเชื่อนี้เองที่สร้างข้อปฏิบัติในทางพฤติกรรม เพื่อเป็นกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและมนุษย์ด้วยกันเอง ดังจะพบว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องพระร่วงฉบับชาวบ้านมักอ้างอิงถึง การบันทาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานที่ทางธรรมชาติ โดยยกฐานะจากพื้นที่ธรรมชาติให้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นการนำเอานามพระร่วง มาเป็นที่ตั้งเพื่อจำแนกถึงความแตกต่างของสิ่งแวดล้อมภายในท้องถิ่นกับพื้นที่อื่น ๆ จึงเป็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์และความรู้สึกหวงแหนเพื่อให้เกิดการสงวนรักษา ต่อสิ่ง ๆ นั้น อาทิ ไม้ซ้าระพระร่วง หินข้าวตอกพระร่วง เป็นต้น

บทบาททางการเมือง

ความแพร่หลายของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่ปรากฏในสังคมไทยกลับมีบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เรื่องเล่าส่วนหนึ่งเป็นการนำเสนอภาพลักษณ์ของพระร่วง ภายใต้รูปแบบของวรรณกรรมประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะเป็นการยกย่องเทิดพระเกียรติ ที่บอกเล่าพระราชกรณียกิจอันใหญ่เป็นการแผ่การสนับสนุนพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ประจักษ์ชัดในตำนานพระร่วงกับกษัตริย์ล้านนา ที่มีนัยสำคัญ 2 ประการ คือ ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างรัฐสุโขทัยและล้านนา และเหตุการณ์สู้สวาระหว่างพระร่วงสุโขทัยกับชาวกษัตริย์พะเยา ที่เป็นการยกย่องความเป็นกษัตริราชของพญาเม็งรายในการสร้างความสมานฉันท์ระหว่างพระร่วงกับพระยาจำเมือง เช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์คณาของพระร่วงสุโขทัยที่มีต่อหนุ่มสามัญชนชาวมอญ นามมะกะโทในพงศาวดารมอญพม่า การกล่าวถึงพระร่วงที่รับมอญสามัญชนเข้ารับราชการ และเป็นผู้สนับสนุนให้เติบโตในราชสำนักจนมีโอกาสดำเนินเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งในเมืองมอญนั้น มิได้เป็นเพียงการนำเสนอภาพลักษณ์ของกษัตริย์ผู้มีเมตตาเท่านั้น แต่ยังเป็นการสนับสนุนอำนาจของสามัญชนชาวมอญว่าได้รับการยอมรับจากกษัตริราชของไทย ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นวิธีการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองด้วยงานเขียนประวัติศาสตร์ที่ต่อเนื่องเรื่องราวเหล่านี้ เพื่อตอบสนองต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ที่บอกเล่าและผู้ที่ถูกบอกเล่า พระร่วงเป็นตัวอย่างหนึ่งของวีรบุรุษที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองกรอบความคิดทางการเมืองเพื่อสื่อสารอำนาจถึงผู้บอกเล่าและผู้ถูกบอกเล่าด้วย

เมื่องานเขียนชุดดังกล่าวถูกสร้างสรรค์และผลิตซ้ำโดยรัฐไทยรัตนโกสินทร์ ที่อยู่ภายใต้การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีสาสนาจึงถูกระบุให้เป็นมาตรฐานและรากฐานทางสังคม เติภูมิภาพหรือไตรภูมิพระร่วง วรรณคดีสาสนาเรื่องสำคัญนี้เองที่เป็นแนวทางในการปกครองควบคู่กับกลไกในการสนับสนุนภาพลักษณ์ของผู้เป็นจักรพรรดิราชที่ต้องถือคุณธรรมของผู้ปกครอง 10 ประการ หรือทศพิธราชธรรมที่มีได้มีผลในการสร้างความชอบธรรมในการปกครองเท่านั้น คติความเชื่อเรื่องพระร่วงยังถูกนำมาใช้เป็นกุศโลบายในการสร้างความร่วมมือระดับชาติ เพื่อเรียกรวบรวมทรัพย์ทั้งจากราชสำนัก เอกชน ชาวต่างชาติ ที่พำนักในประเทศไทยและประชาชนเพื่อจัดซื้อเรือรบหลวงพระร่วง สำหรับใช้ในการป้องกันราชอาณาจักรให้รอดพ้นจากการปะทะของสงครามโลกครั้งที่ 1 นับเป็นปรากฏการณ์สำคัญทางสังคมที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นหนึ่งเดียวกันของชาติ

กระนั้น เมื่อประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตย ระบบการบริหารบ้านเมืองที่กระจายอำนาจจากการปกครองส่วนกลางไปสู่การปกครองส่วนท้องถิ่น คติความเชื่อเรื่องที่อาจมิได้มีบทบาทในการเป็นแนวทางเพื่อสร้างความชอบธรรมในฐานะของผู้ปกครองระดับชาติอีกต่อไป เพราะคติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่ถูกพันกับสำนึกของคนในท้องถิ่นนั้น ทำให้พระร่วงมีสถานภาพเป็นกระบวนการคัดกรองความเป็นคนในและคนนอกของถิ่นนั้น ๆ ผ่านพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับคติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่จัดขึ้นเฉพาะสำหรับผู้นำท้องถิ่นที่ช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นในผู้นำให้แก่คนในท้องถิ่นอีกประการหนึ่ง ประจักษ์ชัดในพิธีกรรมรดน้ำดำหัวนายอำเภอ จังหวัดนครไทย ที่ต้องใช้น้ำที่ชาวบ้านเชื่อว่า เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในบริเวณที่พบว่า มีรอยพระบาทของพระร่วง น้ำอันเป็นองค์ประกอบในทางพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ของดินแดนสุวรรณภูมิจึงถูกผนวกเข้ากับคติความเชื่อเรื่องบุคคลของท้องถิ่น จึงเป็นพิธีกรรมที่สนับสนุนสถานภาพของความเป็นผู้นำท้องถิ่น

ทั้งนี้คติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่มีลักษณะเป็นเรื่องราวกึ่งประวัติศาสตร์ ยังได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์ภายในพื้นที่ที่ได้รับการยกย่องจากองค์กรทางมรดกวัฒนธรรมให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นประโยชน์ในการต่อการจัดการสรรงบประมาณส่วนท้องถิ่น และงบประมาณอุดหนุนการท่องเที่ยวจากภาครัฐ ที่ทำให้เกิดการหมุนเวียนทุนทรัพย์เพื่อการพัฒนาพื้นที่ ภายใต้ความคิดเรื่องท้องถิ่นนิยม

อันเป็นผลจากกระแสชุมชนท้องถิ่นพึ่งพาตนเองที่เริ่มมีมาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2520 ภายใต้แนวคิดที่ว่า ชุมชนมีศักยภาพที่จะพึ่งพาตนเองได้ เพราะมีความพร้อมด้านทรัพยากรทางธรรมชาติ ภูมิปัญญา กำลังคน และสุขภาพ แนวคิดเช่นนี้จึงเรียกร้องให้เกิดความใจในการใช้ประโยชน์จากศักยภาพของชุมชนและนำไปสู่การยกระดับชุมชน จากชุมชนเกษตรกรรมเพื่อการเลี้ยงชีพให้ควบคู่ไปกับชุมชนทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว

บทบาททางจริยธรรม

คติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาข้างต้นเป็นเพียงบทบาทสำคัญประการหนึ่งเท่านั้น เพราะคติความเชื่อเรื่องพระร่วงยังมีบทบาทที่สำคัญในฐานะของผู้ขัดเกลาจริยธรรมของคนในสังคม ที่เริ่มจากการอ้างอิงวรรณกรรมศาสนาอย่างเตภูมิกถาที่เป็นวรรณกรรมที่สร้างชุดความคิดเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในภูมิทั้ง 3 เพื่อให้เกิดความเกรงกลัวในการกระทำความชั่วที่อาจส่งผลให้ต้องเปลี่ยนภพไปสู่อบายภูมิ ซึ่งไตรภูมิพระร่วงนี้เป็นวรรณกรรมที่อ้างอิงจากคัมภีร์ศาสนา มีวัตถุประสงค์เพื่อจะสรุปหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างกระชับ และเป็นคัมภีร์ที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสืบทอดพระศาสนา ที่อาจต้องอาศัยความรู้ทางภาษาเป็นเครื่องมือในการทำทำความเข้าใจ จึงเกิดการสร้างวิธีการสื่อสารชุดความคิดเรื่องไตรภูมิพระร่วงในงานศิลปกรรมหลายรูปแบบ

อย่างไรก็ดี คติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมคำสอนอีกประเภทหนึ่ง คือ สุภาษิตพระร่วง วรรณกรรมประเภทโคลงที่โครงสร้างทางภาษาระบุว่า น่าจะเป็นการนิพนธ์ขึ้นใหม่ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ วรรณกรรมคำสอนเรื่องสุภาษิตพระร่วงนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อขัดเกลาข้าราชการให้ประพฤติตัวให้เหมาะสมในการสนองคุณแผ่นดินและดำรงตนเป็นแบบอย่างแก่ราษฎร ลักษณะคำประพันธ์จึงเป็นสำนวนไทยอย่างง่าย ๆ ที่บางสำนวนก็เป็นการหยิบยืมจากสำนวนชาวบ้านที่เรียกว่า สุภาษิต ที่ถูกสร้างความเชื่อว่า เป็นวาทะของพระร่วงผู้ปกครองรัฐสุโขทัยบุคคลที่มีบุญฤทธิ์ด้านวาจาสิทธิ์อันเป็นลักษณะเด่นให้เกิดการสร้างคำจำกัดความบุคคลที่มีความสามารถในการพูดคำศักดิ์สิทธิ์ หรือพูดสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้วเกิดขึ้นจริงว่าปากพระร่วง จึงทำสำนวนไทยที่เป็นการสั่งสอนบนพื้นฐานของความจริงเหล่านี้เป็นสุภาษิตสำนวนพิเศษเช่นเดียวกับคำสอนของพระราชา

บทบาททางศิลปกรรม

มิติของพระร่วงในทางการเมือง ทางสังคม และจริยธรรมที่ถูกรับรู้อย่างแพร่หลาย จึงเป็นแรงบันดาลใจต่อการสร้างสรรค์งานทางศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ ที่ทั้งงานทัศนศิลป์และนาฏดุริยางคศิลป์ ด้านงานทัศนศิลป์นั้นประจักษ์ชัดผ่านงานจิตรกรรมไตรภูมิที่สื่อสารสาระของวรรณกรรมให้อยู่ในรูปของงานศิลปกรรมที่มักถูกเขียนไว้ในสมุดภาพที่อาจเสื่อมไปตามกาลเวลา เช่นเดียวกันกับการเขียนภาพจิตรกรรมไตรภูมิไว้ภายในวัดสำคัญอันเป็นความนิยมมาตั้งแต่แผ่นดินอยุธยา ที่อาจหลงเหลือร่องรอยไม่มากนัก ขนบนิยมเช่นนี้จึงยังส่งผลต่อจารีตในการสร้างสรรค์จิตรกรรมในศาสนสถานประเภทวัดหลวงยุครัตนโกสินทร์ ที่นิยมเขียนภาพจิตรกรรมไตรภูมิไว้ด้านหลังพระประธานเพื่อให้พุทธศาสนิกชนที่เข้ามากราบพระพุทธรูปได้เกิดสุนทรียภาพพร้อมกับพิจารณาคติธรรมเกี่ยวกับภูมิทั้ง 3 ดังกล่าว

นอกจากนั้น คติความเชื่อเรื่องพระร่วงยังถูกใช้เป็นการระบุถึงความสำคัญของงานประติมากรรมประเภทพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยที่ถูกรพบ และชะลอลงมายังกรุงเทพมหานครช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์และ ได้แก่ หลวงพ่อพระร่วง วัดมหรณพารามที่ไม่เพียงแต่ประดิษฐานอยู่ในวัดสำคัญ และมีสถานะเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำย่านเสาชิงช้าแห่งหนึ่งเท่านั้น พระพุทธรูปพระองค์นี้ได้ถูกแต่งเติมมุขปาฐะที่แฝงด้วยการแสดงปาฏิหาริย์ที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่ส่งผลต่อกิจกรรมการบนบานสารกล่าวที่อ้างอิงจากเรื่องเล่าและตำนานบุคคลเรื่องพระร่วง ทั้งยังเป็นบริบทหนึ่งของการสร้างศรัทธาให้แก่ศาลเจ้าที่อยู่ใกล้เคียง คือ ศาลเจ้าพ่อเสือ อันสะท้อนให้เห็นถึงสัมพันธภาพทางความเชื่ออย่างชัดเจน

ประติมากรรมประเภทพระพุทธรูปที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่องพระร่วงอีกองค์หนึ่ง คือ พระร่วงโรจนฤทธิ์ พระพุทธรูปประทับยืนที่ประดิษฐานอยู่ ณ วิหารเหนือของพระปฐมเจดีย์ โดยเศียรของพระพุทธรูปนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพบเมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินไปยังหัวเมืองเหนือ และได้อัญเชิญลงมาจากเมืองศรีสัชนาลัย และโปรดเกล้าให้ช่างปฏิสังขรณ์และหล่อองค์พระขึ้นใหม่ โดยฉลองพระนามว่า พระร่วง และสร้อยพระนามจากชื่อของกษัตริย์พระองค์แรกแห่งราชวงศ์พระร่วง และพระนามของพระองค์เอง (กัญญารัตน์ เวชชาศาสตร์, 2524, หน้า 315) ทั้งยังทรงมีพระราชดำริในพระราชพินัยกรรมว่า ทรงมีพระประสงค์ที่จะให้บรรจุพระอังคาร

ส่วนหนึ่งไว้ได้ฐานของพระพุทธรูปมาพระองค์นี้ แสดงให้เห็นถึงพระราชศรัทธาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อคติความเชื่อเรื่องพระร่วงอย่างหนักแน่น

ภายในพื้นที่มีคติความเชื่อเรื่องพระร่วงแพร่กระจายมากที่สุดอย่างจังหวัดสุโขทัยนั้น รูปเคารพสำคัญมีหลายรูปแบบที่พบมาก คือ เป็นประติมากรรมบุคคลที่ประดิษฐานไว้ ณ สถานที่อันเกี่ยวข้องกับตำนาน ได้แก่ รอยอันตะพระร่วง น้ำพุร้อนพระร่วง วัดตระพังทองกลาง ประติมากรรมเหล่านี้จึงมีรูปแบบที่ไม่ตายตัว เพราะศิลปินสร้างสรรค์ขึ้นตามจินตนาการที่ได้แรงบันดาลใจมาจากบุคลิกของพระร่วงแต่ละสำนวนผ่านเรื่องเล่า ทั้งนี้ประติมากรรมพระร่วงที่มีความสำคัญทางความเชื่อต่อคนสุโขทัยมากที่สุด คือ ประติมากรรมพระร่วง-พระลือที่ประดิษฐานอยู่ที่กุฏิพระร่วงภายในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ศรีสัชนาลัย รูปเคารพประทับยืนแสดงอากัปกิริยาเช่นเดียวกับพระพุทธรูปปางประทานอภัย นุ่งห่มอย่างบุรุษชั้นสูง สวมหมวกชีโบ ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปเคารพบุคคลที่ปลั่งศรัทธายกย่องให้มีความสำคัญเช่นเดียวกับพระพุทธรูป จึงพบว่า มีการนำสารัตถะสำคัญที่ได้จากเรื่องเล่ามาใช้อ้างอิงในการสักการบูชาหรือแก้สืบนต่อรูปเคารพดังกล่าวนี้

บทบาททางศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อเรื่องพระร่วงอีกประเภทหนึ่งที่มีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จนเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้คติความเชื่อเรื่องพระร่วงมิได้เป็นเพียงเรื่องเล่าตามตำนานเพื่อความบันเทิง แต่ความบันเทิงเป็นตัวสะท้อนสังคมและสั่งสอนเตือนใจตน พระร่วงเป็นวรรณคดีนิพนธ์สำคัญเรื่องหนึ่งที่มีสะท้อนให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงของความเป็นชาติไทย เพราะไม่ว่าค่านิยมทางสุนทรียศาสตร์ในสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปเช่นไร แต่วรรณคดีพระร่วงยังคงถูกเลือกใช้เพื่อสื่อสารและสร้างบันเทิงให้กับสังคม เห็นได้ชัดแจ้งจากบทพระราชนิพนธ์ในล้นเกล้ารัชกาลที่ 6 ที่ค่อย ๆ พัฒนาบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระร่วงทั้ง 3 ฉบับ อันได้แก่พระร่วงฉบับบทละครรำ พระร่วงฉบับกลอนบทละคร และพระร่วงฉบับละครร้องสะท้อนให้เห็นว่า คติความเชื่อเรื่องพระร่วงมิเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาการละครของไทยด้วย แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เกิดขึ้นจะมีข้อระเบียบในการปฏิรูปส่วนงานทางวัฒนธรรม แต่บทพระราชนิพนธ์เรื่องพระร่วงยังคงตอบสนองความคิดของสังคมได้เป็นอย่างดี ดังจะพบว่า เพลงปลุกใจรักชาติบ้านเมืองหลายเพลงนั้น ล้วนมาจากบทพระราชนิพนธ์เรื่องพระร่วง อาทิ เพลงไทยรวมกำลัง เพลงคำปฏิญาณ

ซึ่งเมื่อบ้านเมืองเกิดความไม่สงบเมื่อใด เพลงปลุกใจกลุ่มนี้ก็ยังคงถูกเลือกใช้เพื่อเรียกร้องให้เกิดพลังสามัคคีอยู่เสมอ

นอกจากนั้น บทละครพระร่วงทั้ง 3 ส่วนนี้ยังเป็นแรงบันดาลใจต่อการสร้างสรรค์เพลงไทยแบบชนบทที่สอดแทรกสำเนียงเขมรรวม 14 เพลง ซึ่งพบว่า บทร้องของเพลงกลุ่มนี้มีทั้งที่เลือกใช้บทพระราชนิพนธ์เรื่องพระร่วงจากทั้ง 3 ส่วน และสร้างสรรค์บทร้องขึ้นใหม่โดยได้แรงบันดาลใจจากการรับรู้เรื่องพระร่วงผ่านวรรณกรรม ทั้งนี้ยังพบว่า ไม่เพียงแต่เฉพาะบทละครเรื่องพระร่วงเท่านั้นที่เป็นแรงบันดาลใจให้ศิลปินทางนาฏดุริยางคศิลป์สร้างสรรค์ผลงานตามความถนัด แต่ปรากฏการณ์การซื้อเรือรบหลวงพระร่วงยังเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการสร้างสรรค์บทร้องเฉพาะกิจด้วยเพลงไทยสำเนียงฝรั่งเพลงใช้เพลงบรรเลงเพื่อการฟังที่ถูกบันทึกลงแผ่นครั้ง เช่นเดียวกับการสร้างสรรค์เพลงรำโทนของชาวบ้านจังหวัดลพบุรี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการเล่นเพลงของชาวบ้านช่วงสงครามโลกที่พบว่า บทร้องเรื่องเรือพระร่วงมีความพิเศษ คือ มีทั้งการสร้างสรรค์บทร้องและทำทางประกอบที่ยังคงร้องเล่นกันมาจนทุกวันนี้

การดำรงอยู่ของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสังคมไทย

คติความเชื่อเรื่องพระร่วงซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ตำนานเรื่องเล่าของผู้นำรัฐในอดีตที่มีอายุกว่า 700 ปี และเรื่องเล่ามุขปาฐะที่มีพื้นฐานจากวรรณกรรมประวัติศาสตร์ที่เผยแพร่ผ่านแบบเรียนเป็นผลให้เกิดคติความเชื่อเรื่องพระร่วงเป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวางในสังคมไทย อีกทั้งร่องรอยหลักฐานทั้งทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมเป็นตัวสนับสนุนความเชื่อเรื่องดังกล่าวให้มีความสมจริง ทำให้คติความเชื่อเกี่ยวกับวีรบุรุษในทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอย่างพระร่วงนี้ยังคงดำรงอยู่ในลักษณะต่าง ๆ

ภาพสะท้อนความผูกพันระหว่างผู้คนกับถิ่นที่อยู่ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชนอย่างง่าย คำเรียกถิ่นฐานบ้านเมือง ซึ่งนิยมนำเอาเรื่องเล่าที่โดดเด่นและความเชื่อประจำถิ่นมาใช้ในการอธิบายบอกเล่าความเป็นมาเป็นไปของชุมชนตนเอง ดังเช่นพื้นที่ที่มีการแพร่กระจายของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงอย่างเข้มข้นที่น่านามบุคคลสำคัญทางตำนานมาใช้ในการบอกเล่าความสำคัญของถิ่นฐานของตนว่า มีความเก่าแก่และผูกพันกับบุคคลผู้อาจมีเคยตัวตนอย่างพระร่วงโดยการนำเรื่องเล่าประจำถิ่นมาเป็นส่วนหนึ่งในการบอกที่มาที่ไปของชุมชนและตัวตน

กำลังเป็นที่นิยม เพื่อตอบสนองกับกิจกรรมการท่องเที่ยว ดังปรากฏกระบวนการสร้างตัวตนของชุมชนแห่งใหม่ที่ใช้วิธีการเชื่อมโยงตัวตนกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเข้ากับตัวตนของชุมชนในหลายพื้นที่ ปรากฏการณ์เช่นนี้นับเป็นวิธีการใช้ประโยชน์จากความร่ำรวยของชุดข้อมูลทางวัฒนธรรมในสังคมไทย เพื่อสร้างเอกภาพของพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นผลจากการแข่งขันด้านการจัดการชุมชนและธุรกิจการท่องเที่ยวที่ปรากฏทั้งสถานที่สำคัญของชุมชน ประวัติศาสตร์ และสถานที่สำคัญทางธรรมชาติ เช่น พระร่วงขอมดำดินที่พบบริเวณวัดมหาธาตุ พุทธสถานขนาดใหญ่ในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติสุโขทัย การแข่งขันในการสร้างพระเจดีย์ของพระร่วง-พระลือที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ศรีสัชนาลัย เขาหลวง สุโขทัย แก่งหลวง หินรอยพระร่วง น้ำพุร้อนพระร่วง เป็นต้น

ความพยายามในการผลักดันเศรษฐกิจชุมชนด้วยการกระตุ้นให้เกิดการบริหารจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมรองรับกับกิจกรรมทางการท่องเที่ยว เพื่อให้ชุมชนนั้นมีช่องทางในการเสริมรายได้ในระดับบุคคลและท้องถิ่น อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมจึงเป็นทุนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนเบื้องต้นที่ทำให้เกิดความแตกต่าง โดดเด่นจนสามารถแย่งพื้นที่เศรษฐกิจการท่องเที่ยวจากพื้นที่อื่น ๆ ได้ คติความเชื่อซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมจึงเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งที่ท้องถิ่นสามารถนำใช้เพื่อการชี้ชวนให้เกิดความสนใจ ได้แก่ สินค้าทางวัฒนธรรมที่รองรับกับการท่องเที่ยวอย่างหนึ่งที่พบมากในสังคมไทยก็คือ สินค้าทางความเชื่อ ไม่ว่าจะเป็นวัตถุมงคลประเภทพระพุทธรูป พระเครื่อง เครื่องราง ของขลัง หรือมวลสารศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ ตะกรุดพระร่วง พระพิมพ์พระร่วงในรูปแบบต่าง ๆ ข้าวตอก และข้าวสารพระร่วง ที่มีเรื่องเล่าแนวอภินิหารด้านพลังความเชื่อ เป็นทั้งเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและรูปแบบของการสร้างกำลังใจในการดำเนินชีวิต ทำให้การนำเอามวลสารทางความเชื่อมาสร้างสรรค์ให้เป็นสินค้าทางวัฒนธรรม ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดเป็นสินค้าแบบเฉพาะถิ่น แต่ยังทำให้เกิดอาชีพและการสร้างรายได้อีกของหนึ่ง นอกจากนี้ คติความเชื่อเรื่องพระร่วงยังเป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนากิจกรรมที่ชุมชนและผู้คนมีส่วนร่วม นั่นก็คือ เทศกาลและงานประเพณี ซึ่งแต่เดิมอาจเป็นเพียงการจัดกิจกรรมเพื่อสนองความต้องการด้านความเชื่อ ความสบายใจในการดำเนินชีวิตเท่านั้น อาทิ การบวงสรวงพระร่วงด้วยว่าวพื้นเมืองที่ถูกพัฒนาขึ้นเป็นเทศกาลว่าวประจำท้องถิ่นที่กำลังขยายไปสู่กิจกรรมในระดับจังหวัดและระดับชาติ

ต่อไป เพราะเมื่อกิจกรรมนั้นเคยเป็นส่วนหนึ่งที่ปฏิบัติต่อบุคคลผู้ที่ถูกทำให้รับรู้ว่ามี ความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม กิจกรรมที่เคยปฏิบัติเพียงภายในถิ่น จึงถูกผลักดันให้กลายเป็นเทศกาลสำคัญเพื่อชักชวนให้เกิดการท่องเที่ยว

ความหลากหลายของสถานที่ แร่ธาตุ สิ่งมีชีวิต ธรรมชาติ และสิ่งของที่ มีความเกี่ยวเนื่องกับคติความเชื่อเรื่องพระร่วงได้ถูกพิสูจน์ด้วยกระบวนการศึกษา ด้วยองค์ความรู้แขนงต่าง ๆ มาอธิบายความคิดความเชื่อเรื่องการดลบันดาลและการใช้อิทธิฤทธิ์ในการสร้างสรรค์สรรพสิ่งเหล่านั้นอย่างเป็นเหตุเป็นผล มีข้อเท็จจริงทางศาสตร์ความรู้แขนงต่าง ๆ มารองรับ แต่พระร่วงก็ยังคงเป็นวีรบุรุษทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมที่มีความผูกพันและไม่อาจลบเลือนความคิดความเชื่อนี้ได้ คติความเชื่อเรื่องจึงกลายเป็นสำนึกฝังแน่นอยู่ในผู้คนและพื้นที่ จนกลายเป็นอัตลักษณ์โดดเด่นที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในทางการจัดการชุมชนและการท่องเที่ยว

สภาพการณ์ของการดำรงอยู่ของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในปัจจุบัน จึงมีลักษณะเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่อยู่ในรูปแบบของสินค้าที่ระลึก อาทิ หุ่นไม้ปลาก้างพระร่วง ข้าวตอกข้าวสารพระร่วง ตะกรุดพระร่วง ฯลฯ สินค้าเพื่อการบริโภค ได้แก่ วัฒนธรรมอาหาร วัฒนธรรมความเชื่อ สินค้าทางการท่องเที่ยว ตามความสนใจ อาทิ โชกพระร่วงลงพระขรรค์ เขาหลวง ร่องรอยพระร่วงในอำเภอนครไทย และสินค้าบันเทิงที่จัดขึ้นตามวาระและโอกาสสำคัญเท่านั้น ได้แก่ละครรำ ละครร้อง เพลงปลุกใจ การดำรงอยู่ของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงจึงมีลักษณะแบบกระจายตัว และผันแปรไปตามความสนใจของผู้บริโภค อันเป็นผลจากที่มีได้มีการวางรูปแบบการบริหารและจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่เหมาะสม

หากแต่ความบริบูรณ์ของพื้นที่ที่มีการกระจายตัวของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงนั้น มีลักษณะร่วมทางภูมิศาสตร์ ภูมิสังคม และภูมิวัฒนธรรมหลายประการ อีกทั้งยังอยู่ภายใต้การดูแลขององค์กรพิทักษ์ธรรมชาติและอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างเข้มงวด ทำให้ทรัพยากรทางธรรมชาติและโบราณสถาน โบราณวัตถุมีการจัดระเบียบและควบคุมดูแลมิให้ถูกทำลาย การใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวทั้งเชิงนิเวศน์และวัฒนธรรมจึงมีความพร้อมต่อการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว กระนั้นก็ต้องอยู่บนพื้นฐานของความพอดี เพื่อที่จะควบคุมผลเสียที่อาจส่งผลกระทบต่อความเสื่อมของทรัพยากรทางธรรมชาติ และวัฒนธรรม เช่น เส้นทางท่องเที่ยวชมรอยพระบาทพระร่วง

ที่นครชุม เส้นทางธรรมชาติชมโขงพระร่วงลงพระขรรค์ เส้นทางศึกษาธรรมชาติที่ปรากฏเรื่องเล่าเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องพระร่วงบริเวณเขาหลวง อุทยานแห่งชาติรามคำแหง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม คติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่ผูกพันอย่างแนบแน่นกับท้องถิ่นจะยังคงดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง และสามารถพัฒนาให้มีประสิทธิภาพจนเป็นความภาคภูมิใจในระดับชาติภายใต้แนวคิดเรื่อง “คติชนสร้างสรรค์” ดังที่พบว่า เริ่มมีการใช้ประโยชน์จากเรื่องเล่าพระร่วงเพื่อใช้ในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมท้องถิ่นที่เห็นได้ชัดจากการสร้างสรรค์วัตถุภายในท้องถิ่นอย่าง หลามปลาพระร่วง (ข้อคิดเห็นของผู้เขียน) ที่เป็นการนำเอาเรื่องเล่ามาใช้ในการจูงใจผู้บริโภค การเปิดพื้นที่สำหรับเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา อาทิ การเรียนรู้การทำวุ้นไทยควบคู่กับเทศกาลว่าวพระร่วงของบ้านสารจิตร หรือแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมการทำพระพิมพ์สุโขทัยที่นำเอาวิธีภูมิปัญญาการสร้างการพิมพ์พระมาเป็นกิจกรรมเสริมการท่องเที่ยว คติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่สอดแทรกอยู่ในสินค้า และกิจกรรมสร้างสรรค์เหล่านี้จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญทำให้ชุมชนเกิดความตื่นตัว และเป็นรอยทางสำคัญที่ไม่เพียงแต่ทำให้คติความเชื่อยังคงดำรงอยู่ได้ แต่ผู้คนยังสามารถใช้ประโยชน์จากคติความเชื่อเรื่องพระร่วงได้อย่างเป็นรูปธรรมอีกด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

คติความเชื่อเรื่องพระร่วงเป็นความเชื่อประเภทบุคคลที่ปรากฏอยู่หลายรูปแบบ นวัตกรรมการบินที่ของรัฐบาลที่กล่าวถึง พระร่วงบนจารึกส่งผลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมประวัติศาสตร์ยุคจารีตประเภทพงศาวดารเมือง ที่นำเสนอภาพลักษณ์ของพระร่วงว่า เป็นผู้ที่มีวีรกรรมสำคัญในการสร้างบ้านแปงเมืองและก่อให้เกิดโครงสร้างทางวัฒนธรรม ชุดข้อมูลเหล่านี้เองที่เป็นพื้นฐานความรู้ของชนชั้นนำในสมัยต่อมา และทำให้เกิดการจัดการ ตรวจสอบ และวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับคติความเชื่อพระร่วงอย่างจริงจัง จนกลายเป็นความประทับใจในการสร้างสรรค์พระร่วงให้เป็นภาพแทนกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ผ่านวรรณกรรมกวีพระเกียรติรูปแบบต่าง ๆ ในเวลาต่อมาเมื่อการศึกษาถูกใช้เป็นหนึ่งในกลไกสำคัญเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ พระร่วงจึงเป็นหนึ่งในวรรณกรรมที่ถูกเลือกเพื่อส่งเสริมคุณธรรมของประชาชนผ่านแบบเรียนภาษาไทยที่บรรจุอยู่ใน

ระบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ขณะที่ก็เป็นแรงบันดาลใจให้กลายเป็นเรื่องเล่าที่ผูกพันกับพื้นที่ทางประวัติศาสตร์เพื่อใช้รองรับกับคตินิยมเรื่องดินแดนในอุดมคติ

พระร่วงในฐานะของคติความเชื่อมีวรรณกรรมประวัติศาสตร์และมุขปาฐะเป็นเครื่องมือในการยกย่องความสำคัญของบุคคลในประวัติศาสตร์ โดยมีร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี โบราณวัตถุ ภูมิศาสตร์ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเป็นเครื่องรองรับการมีอยู่จริงของบุคคลนั้น ๆ ความศรัทธาและความเชื่อนี้เองเป็นผลให้คติความเชื่อมีบทบาททางสังคมและวัฒนธรรมนานัปการ พระร่วงจึงเป็นมโนทัศน์ของคนในสังคมที่ต้องการวิโรบุษโดยดำรงอยู่ในชื่อสถานที่ทางภูมิศาสตร์ ที่เกิดจากการรังสรรค์โดยธรรมชาติ ได้แก่ ภูเขา พันธุ์ไม้ แม่น้ำลำธาร ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งแวดล้อมที่มีคุณประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น คติความเชื่อจึงเป็นคำพูดเชิดต่อความอุดมสมบูรณ์ และกระบวนการสงวนรักษาสมคูลของการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ความเชื่อของวิโรบุษที่อิงแอบอยู่กับธรรมชาตินี้จึงถูกยกฐานะเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ ทำให้นามของวิโรบุษผู้นี้ดำรงอยู่ในชื่อบ้านนามเมือง เพื่อสร้างความหมายถึงการเป็นพื้นที่พิเศษที่มีความสำคัญทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

นอกจากนี้ พระร่วงยังเป็นสัญลักษณ์ของชนชั้นนำ ที่นำเสนอผ่านภาพลักษณ์ของพระร่วงที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ประเภทต่าง ๆ ว่าพระร่วงเป็นผู้นำรัฐในอุดมคติ เป็นผู้มีปัญญา สมบูรณ์พร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรมเป็นภาพแทนของพระเจ้าจักรพรรดิราช อันเป็นคตินิยมเรื่องผู้ปกครองที่ดำรงสืบเนื่องมาในสังคมไทย คุณธรรมของพระร่วงจึงเป็นการนำเสนอภาพลักษณ์ของผู้นำที่ชี้้นำความคิดคนในสังคมเรื่องอำนาจของกษัตริย์ว่า เป็นศูนย์รวมใจอันทรงพลังที่สามารถสร้างปรากฏการณ์สำคัญที่จะเกิดความขับเคลื่อนและเปลี่ยนแปลงภายในสังคมได้ โดยนำเสนอผ่านวรรณกรรมและงานศิลปกรรมเพื่อการสื่อสารประเภทต่าง ๆ โดยมีแบบเรียนและคติความเชื่อเป็นฐานความคิดที่กระตุ้นให้เกิดสำนึกที่มั่นคงต่อลัทธิกษัตริย์นิยม

กระนั้นพระร่วงก็เป็นสัญลักษณ์ของคุณงามความดีตามแบบพระพุทธศาสนา ด้วยการนำเสนอภาพลักษณ์ของพระร่วงว่าเป็นผู้ตั้งมั่น สนับสนุน และทำนุบำรุงพระศาสนา บารมีในทางพฤติกรรมของพระร่วงก็ดำรงตนอยู่ครองของ ผู้ทรงธรรม กอปรกับวรรณกรรมคำสอนที่ปรากฏนามพระร่วง นั่นก็เป็นวรรณกรรมที่อ้างอิงจากศาสนาพุทธ ที่กล่าวถึงการเวียนว่ายตายเกิด และการถึงแก่ความดับหรือนิพพาน

ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของชาวพุทธ เช่นเดียวกับการสร้างวรรณกรรมคำสอนด้วยสำนวนอย่างไทย อันเป็นแนวทางในการสร้างคำสั่งสอนภายใต้ความคิดความเชื่อทางพุทธศาสนา ที่ต้องการจะสร้างแบบอย่างทางความคิดและพฤติกรรมให้แก่คนในสังคม เพื่อความสงบเรียบร้อยในการปกครอง

ทั้งนี้พระร่วงยังเป็นศิลปะของมนุษย์ ที่ผู้คนสามารถสำแดงความรู้สึกนึกคิดของตนที่มีต่อพระร่วงอันเป็นคติความเชื่อได้อย่างอิสระ อันสะท้อนให้เห็นถึงความรู้รวยทางวัฒนธรรม โดยยังดำรงอยู่ในสินค้าทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั้งมวลสารศักดิ์สิทธิ์ เทศกาลและงานประเพณีอาหาร อันเป็นแนวทางที่ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองด้วยการเชิดชูพระร่วงให้เป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” เพื่อรองรับกับกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยว ความคิดเช่นนี้ไม่เพียงทำให้เกิดความตื่นตัวในการสร้างอัตลักษณ์ประจำถิ่น เพื่อให้ท้องถิ่นได้รับความสนใจในการสนับสนุนทั้งจากภาครัฐและองค์กรเอกชนเท่านั้น แต่ยังเป็นวิธีการในการจัดการชุมชนให้เกิดความร่วมมือร่วมใจภายในถิ่น ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยด้านเวลาและกำลังสนับสนุนเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

พระร่วงจึงเป็นมโนสำนึกของคนในสังคมไทยที่ถูกผูกติดกับระบบศักดินาสวามิภักดิ์ที่ต้องพึ่งพารัฐผ่านกระบวนการรัฐราชการที่ยึดโยงกับความเป็นวีรบุรุษจำลองในแบบกษัตริย์นิยม ไม่ใช้การพึ่งพารัฐที่ผ่านกระบวนการของภาคประชาชน พระร่วงจึงถูกสถาปนาในนามวีรบุรุษจำลองซึ่งปรากฏอยู่ทั่วไปในสิ่งแวดล้อมไทย ทั้งนี้กระบวนการทางสังคม วัตถุ องค์การทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการได้ยกย่องพระร่วงว่าเป็นวีรบุรุษ เพียงเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจแก่ประชาชนในสังคมที่ไม่อาจพึ่งพารัฐสวัสดิการที่มีประสิทธิภาพได้ ดังจะพบว่า พระร่วงเป็นที่พึ่งพาทางจิตใจของคนในท้องถิ่น โดยการสร้างชุดความคิดเรื่องการบนบาน เคารพบนบ่อนม อ้อนวอนร้องขอต่อพระร่วงผู้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำถิ่น และมีสถานภาพเป็นเครื่องรองรับต่อความผิดพลาดในการพึ่งพารัฐอยู่เสมอ ทั้งนี้พระร่วงยังเป็นแบบจำลองของการคงไว้ซึ่งอำนาจของชนชั้นนำในทุกยุคสมัย โดยปรากฏการดำรงอยู่ในรูปแบบของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และบุคคลศักดิ์สิทธิ์ทั้งในนามวัตถุ ชื่อบ้านนามเมือง แบบเรียน และสื่อ กระนั้นพระร่วงก็ยังคงเป็นภาพสะท้อนของศิลปะอันงดงามของมนุษย์ โดยเฉพาะในสังคมไทยที่มีความหลากหลายของศิลปวัฒนธรรม ซึ่งปรากฏให้เห็นใน องค์ประกอบของกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งมีแนวโน้มว่าคติความเชื่อเรื่องพระร่วงยังคงอยู่ในสังคมสืบไป ตราบที่คติความเชื่อเรื่อง

พระร่วงยังเป็นอัตลักษณ์สำคัญที่แสดงคนในสังคมเห็นถึงศักยภาพของความเป็นท้องถิ่นที่มีความเชื่อเป็นวิถีและพลัง ภายใต้การระบบสวัสดิการของรัฐที่ยังไม่อยู่ในสภาวะการณ์ที่พึงพึงได้อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะการวิจัย

บทความวิจัยเรื่องคติความเชื่อเรื่องพระร่วง: บทบาทและการดำรงอยู่ ยังคงมีข้อจำกัดในการวิจัยด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านพื้นที่ ด้านข้อมูล และแนวทางในการจัดการด้านชุมชน ผู้วิจัยได้เสนอถึงประเด็นอื่น ๆ ที่จะเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป ดังนี้ ควรมีการศึกษาคติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่ปรากฏอยู่ในจังหวัดพระตะบอง ประเทศกัมพูชาในมิติทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อ เพื่อที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับความคิดต่อพระร่วงในสังคมอาเซียน รวมถึงการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบระหว่างคติความเชื่อเรื่องวีรบุรุษในมโนทัศน์หรือวีรบุรุษกึ่งนิรนามของไทยและชนชาติอื่น ที่มีฐานะเป็นเครื่องมือในสร้างบรรทัดฐานทางสังคม และพัฒนาชุดความคิดเรื่องวีรบุรุษนิยมนี้ออกเป็นแนวทางไปสู่พัฒนาการสร้างสรรค์คติความเชื่อเรื่องพระร่วงให้ตอบสนองต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งทางจิตใจและเศรษฐกิจต่อผู้คนและชุมชนที่มีการแพร่กระจายของคติความเชื่อเรื่องพระร่วง

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของคณาจารย์เรื่อง คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสังคมไทย: บทบาทและการดำรงอยู่ งานเขียนชิ้นนี้สำเร็จลงได้ด้วยความรู้และประสบการณ์จากบุคคลข้อมูลภายในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย กำแพงเพชร และพิษณุโลก ทุกท่านที่สละเวลา กำลังกายในการให้ข้อมูลอย่างเต็มที่ ควบคู่กับความกรุณาจากรองศาสตราจารย์ ภารดี มหาขันธ์ อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ที่เปิดโอกาสผู้วิจัยได้นำเสนอมุมมองต่องานวิจัยอย่างอิสระ โดยวางแนวทางในการศึกษาและมุมมองอย่างของไทยศึกษาควรจะเป็นตลอดการเป็นนิสิตระดับคณาจารย์บัณฑิต หากคุณความดีอันเกิดคุณูปการจากบทความชิ้นนี้อยู่บ้าง ผู้วิจัยขอมอบให้แก่ “พระร่วง” ผู้เป็นหลักชัยในดวงใจของเจ้าของพื้นที่วิจัยทั้งสิ้น

รายการอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2555). *นิทานเรื่องพระร่วง*. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- กัญญาธรัตน์ เวชชาศาสตร์. (2524). พระร่วงโรจนฤทธิ์และพระปฐมเจดีย์ ใน *สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว* (หน้า 315). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฉลองวันพระราชสมภพครบ 8 รอบ และ 100 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.
- ปรมินทร์ จารวร. (2549). *ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประคอง นิมนานเหมินท์. (2543). *นิทานพื้นบ้านศึกษา (ศูนย์คติชนวิทยาและโครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประจักษ์ สายแสง. (2516). *วรรณกรรมจากตำบลศรีศรีมาส จังหวัดสุโขทัย*. พิษณุโลก: วิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลก.
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2526). *เที่ยวเมืองพระร่วง* (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยเชชม.
- สมศรี ชัยวนิชยา. (2536). *คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2325-2468)*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุกัญญา สุจฉายา. (2542). พระร่วง: วีรบุรุษในประวัติศาสตร์ และวีรบุรุษทางวัฒนธรรม. ใน *ภาษาและวรรณคดีไทย*, (หน้า 42-49). กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริภรณ์ ณ ถลาง. (2548). *ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: ศูนย์คติชนวิทยาและภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศูนย์สุโขทัยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก. (2522). *นิทานพื้นบ้านของท้องถิ่นสุโขทัยและบริเวณโดยรอบ*. เอกสารอัดสำเนา.
- Hang, T. T. (2558). อิทธิพลของพระร่วงต่อสังคมไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์. *ลักทอง: วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 21(2). 27-39.